

HUKUKÇUNUN HUKUK KARŞITI TUTUMUNUN EDEBİ DİŞAVURUMU: DR. FRANZ KAFKA VE “DAVA”SI

Yard. Doç. Dr. Gökçe ÇATALOLUK*

Hukuk ve edebiyat çalışmaları, geleneksel olarak iki ana akıma ayrılır: edebiyat olarak hukuk ve edebiyatta hukuk¹. Franz Kafka'nın 1925 yılında yayınlanan, bitmemiş romanı Dava, ağırlıklı olarak bu ikinci disiplin kapsamındaki hemen her çalışmada, bazen etraflıca, bazense sadece bir anahtar kelime olarak değinilen, üzerinde çok durulmuş bir edebiyat metnidir. Metni hukukçular için biricik kılan, hukuk üzerine yazılmış olması değildir; hatta bazı hukuk ve edebiyat müellifleri romanı hukukla ilgili bile görmezler². Esas sebep, yazar Kafka'nın bir taraftan Dr. Franz Kafka olmasıdır.³ Fakat edebiyat yapan bir hukukçu olmak da kendi başına çok ayrıksı bir durum değildir, anılarını yazan yargıçlardan hukuk eğitimini yarıda bırakan yazarlara pek çok figür retoriğin birleştirdiği bu iki alan arasındaki arafta bulunmuştur. Kafka, hukuk üzerine pek çok kereler yazmıştır aslında⁴ ama Dava adlı romanında sistemi, bütünüyle karşısına alır ve hukuku reddeden bir hukukçu kimliğine bürünür. Bu, metni hukukçular için “özel” kılan durumdur ve elinizdeki çalışmanın temellendireceği bütün savların çıkış noktasıdır.

* İstanbul Bilgi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹ Ian Ward, Law and Literature. Possibilities and Perspectives, Cambridge, Cambridge University Press, 1995, p. 3.

² Richard A. Posner, Law and Literature, USA, Harvard University Press, 2002, p. 135 ff.

³ Kafka, 1901- 1906 yıllarında Prag'daki Alman Franz Ferdinand Üniversitesi'nde hukuk okudu ve doktorasını aldı. Üniversite, Çek ve Alman bölümlerine ayrılmıştı ve Kafka'nın gittiği Alman bölümü, Prag'daki elitin Almanca konuşuyor olması nedeniyle daha prestijliydi. Douglas E. Litowitz, “Franz Kafka's Outsider Jurisprudence”, Law & Social Inquiry, Vol 27, Is.1, 2002, p. 108.

⁴ Ceza Sömürgesi, Dava yayınlanmadan önce tek başına bir mesel olarak yayınlanan “Kanun Önünde”, “Çin Seddinin İnşasında” vs.

Kafka'nın bu külli reddiyesinin bir değerlendirmesini yapmak ve sonuçları ortaya koymak için öncelikle “Kafkaesk” olanı saptamak, Kafka'nın hayata bakışını irdelemek ve nihayet Dava'daki hukuk anlayışını ortaya koymak gerekecektir. Bu ise sadece bir “edebiyatta hukuk” çalışması değil, “hukukçunun bir edebiyatçı olarak portresi” ni ve *vice versa*, irdeleme çabasıdır.

1. Realizm Sorunu ve “Kafkaesk” Olan

Macaristan hükümetinin Kültür Bakanı olan György Lukács'ın, 1956 yılında, ülkesine müdahale eden Sovyetler Birliği yetkilileri tarafından derdest edilerek bindirildiği bir askeri jipte yanındakilere dönüp Almanca olarak “*Tja, Kafka war doch ein Realist*”⁵ dediği söylenir.⁶ Lukács'ın bu sözü, aslen Marksist bir düşünür ve edebiyat eleştirmeni olan Bakan'ın, dünya görüşü kendine yakın kitleler üzerinde büyük bir etki doğuran Kafka karşıtlığı nedeniyle önemlidir. Zira Kafka, Eleştirmen/Bakan'ın gözünde, gerçeğin çarpıtılmış bir imgesini veren, gerçeklerin karşısında herhangi bir pozitif duruş sergilemeyen modern yazarlardan biridir. Lukács'a göre Kafka'nın kullandığı tarzın en büyük tehlikesi, bireylere aşıladığı çaresizlik ve umutsuzluk duygularının toplumun ilerlemesini önüne set çekmesidir.⁷ Bu anlamda Kafka'yı dönemdaşı Thomas Mann ile karşılaştırdığında, bir burjuva ailesinin çöküşünü anlatan Buddenbrooklar'ın Dava'dan çok daha iyi bir roman olduğu sonucuna ulaşır.⁸ Lukács'la paralel bir düşünceye sahip olan Bertolt Brecht, Walter Benjamin'le yaptığı bir konuşmada Kafka'nın “bir türlü kâbustan uyanamadığını” söyler.⁹ Brecht, zaten mesellerden yola çıkan anlatılara karşıdır zira bu “hayallerin” neden sonuç ilişkisi kopuktur. Kafka üzerine yazdığı denemeyi kendisine gösteren Walter Benjamin'e Brecht'in yanıtı, yazarı Prag'daki ortamından, yani tarihsel varoluşundan uzak ve fenomenolojik bir paranteze alıp

⁵ “Kafka, gerçekten de realistmiş”.

⁶ Simon Critchley, *On Humour*, London, Routledge, 2002, pp. 106-7.

⁷ Eleştirmen, bir yazar olarak Kafka'nın kullandığı dilin yalınlığı ve içerik biçim dengesi açısından; hayal gücünün kıvraklığı ve ifadesinin gücü açısından çok iyi realist yazarlarla aynı seviyede bulur. Söz konusu olan basit bir kestirip atma değil, çağının buhranının yarattığı *angst*la başa çıkıp çıkamam anlamında bir değerlendirmedir. V. Georg Lukács, *The Meaning of Contemporary Realism*, Merlin Press, London, 1972 p.73-75.

⁸ Lukács, p. 50-51.

⁹ Walter Benjamin, *Brecht'i Anlamak*, Çev. Haluk Barışcan, Güven İşışağ, İstanbul, Metis, 2000, p. 120. Brecht, buna kendince bir neden de bulmuştur. Ona göre Kafka'nın endişesi, bir şehir olarak Prag'ın gittikçe büyümesinden kaynaklanmaktadır.

değerlendirmenin uygun olmadığı yönünde, son derece "realist" bir yorumdur.¹⁰ Yazarın kaleminin ve düş dünyasının hakkını teslim eden Brecht'e göre, Kafka derin bir yazardır; ancak "derin olmak insanı bir yere götürmez"¹¹.

Realizm açısından getirilen eleştirileri irdelemek için öncelikle şu saptamayı bir kenara koymalıyız: İyi romanın realist olma zorunluluğu yoktur. Ancak tartışmanın zeminini kaydırmamak adına sorunun doğru sorulması gerekir: Kafka'nın dünyası gerçekten gerçeküstü bir dünya mıydı?

Kafka'nın Nazi rejiminde yaşanacakları çok öncesinden haber verdiği gibi yaygın bir kanı vardır.¹² Bu düşüncenin delillendirilmesi için romanlarının "Kafkaesk" atmosferini korkutucu insan avı ve terörle genel olarak ilişkilendirmek kadar ayrıntıda benzerlikler saptamak da mümkündür. Örneğin Ceza Sömürgesi adlı uzun hikâyede suçlunun vücuduna hükmü "işleyen" işkence makinesinin toplama kamplarında kurbanlara vurulan damgaların bir öncülü olduğu savlanmıştır.¹³ Kafka'da ısrarla bir kâhin, soluk yüzlü bir Nostradamus görmek isteyenlerin, aynı zamanda onun eserlerinin mistik yönünü ön plana çıkartmaları hiç de şaşırtıcı değildir.¹⁴

Oysa, Kafka, belki de tam da gerçeği tasvir etmektedir. Örneğin Oğuz Atay böyle düşünür. Ona göre, Kafka'nın ümitsiz bir yazar değildir; karşısında dehşete kapıldığı bir gerçeği sezmiştir ve bunu tasvir etmektedir. Söz konusu gerçeklik, entropi (mekanik işe çevrilemeyecek termal enerji), evrenin-Einstein'ın öngördüğü- mutlak bir ısı ölümüyle karşılaşması ve insansızlıktır¹⁵. Böyle bakıldığında sorun, tasvir edilenin şaşırtıcılığı değil, tasvir edenin bakış açısı olabilir. Gregor Samsa'yı ele alalım... Bir insanın bir sabah uyandığında koca bir böceğe dönüşmesiyle başlayan hikâye, gerçekten de Kafka'nın "kâbuslu", deyim yerindeyse "hastalıklı" hayal gücünün bir yansıması mıdır?

¹⁰ Ibid, pp. 120-121.

¹¹ Ibid, p. 121 . Oysa Kafka, kendi *angst* ını tanımlamak için "derinlik" kavramını yeterli bulmaz: "Yaraya ağırlılık özelliğini kazandıran, derine işlemişliğinden ve dalbudak salmışlığından çok eskilidir." Aktaran, Klaus Wagenbach, Kafka. Yaşam Öyküsü, Çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997, p. 139

¹² Buna tipik ve en kuvvetli örnek, yakın dostu Max Brod'dur. Max Brod, Kafka'da İnanç ve Umutsuzluk, Çev. Kâmuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2010, s. 10 ff.

¹³ Löwy, p.50.

¹⁴ "Bir peygamber gibi geleceği sezmişti", loc. cit.

¹⁵ Oğuz Atay, Günlük, İstanbul, İletişim, 2011, pp.248-250

Kafka üzerine bildiklerimizi Amerikan tarzında alt üst eden bir kitap yazan James Hawes, bu soruyu olumsuz yanıtlıyor. Hawes’ın ilk ve temel savı, Kafka’nın böceğinin orijinal olmadığı, aslında yazarın hayranı olduğu¹⁶ Goethe’den geldiği.¹⁷ Zira, Alman dilinin o meşhur romanında Âşık Genç Werther, kendisinin bir mayıs böceğine dönüştüğünü düşler¹⁸. Bu, böceğe dönüşen insanın, sıklıkla Kafkaesk kâbusun tipik örneği olarak, Kafka’ya özgü bir sabuklama olarak değerlendirilmesi nedeniyle önemli bir saptamadır. Aynı fikirden yola çıkan Nurdan Gürbilek ise, Kafka’nın böceğinin aslında Dostoyevski’nin romanlarında sürekli kullanılan bir motif olduğunu söyler¹⁹. Kafka, kendisi de özgül olarak bir böcek üstüne yazmadan önce, Taşrada Dügün Hazırlıkları adlı hikâyesinin kahramanına bir böceğe dönüştüğünü düşletir.²⁰ Demek ki Gregor Samsa, sadece Kafka’nın hastalıklı hayal gücünün ortaya koyabileceği bir ucube değildir. Öyleyse, onu bunca özellikli yapan nedir?

Aslında bu, Kafka’nın umutsuz bir yazar olarak değerlendirilmesiyle de dirsek teması olan bir konudur. Genel kanının aksine bir düşünce oluşturmak için Kafka’yı farklı bir ışıktan okumak, onun labirentte kaybolarak mahva uğramış değil, başına gelen bütün kötülöklere rağmen sarkastik bir neşe taşıyan kahramanları anlattığını gösterir. Bu, kara mizahın üzerine oturduğu temeldir. Coşkun bir genç enerjisiyle dolup taşan Karl Rossmann bir yana Kadastrocu K. da sanık Joseph K. da aslında bir mücadelenin içindedir ve son derece ince bir mizah duyguları vardır. İşte Kafka’daki bu neşenin “çocuksu” bir neşe oluşu, onun kurgularını da tam olarak anlamamıza yardım edecektir. Bu saptamayı, Janouch’la yaptığı söyleşilerde yazarın kişiliğinde de doğrulama imkânı buluruz:

“ (J) *Gülme dindarlığın bir belirtisi mi sizce?*

“ (K) *Her zaman değil. Ne var ki, böyle Tanrısız bir dönemde insanın neşeli olması gerekiyor. Bu bir görevdir. Titanic batarken gemideki orkestra sonuna*

¹⁶ “ Biz insanları ilgilendirecek ne varsa, zamanında hepsini söylemiş Goethe”, Gustav Janouch, Kafka ile Söyleşiler, Çev. Kâmuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994, p. 72.

¹⁷ James Hawes, Hayatınızı Mahvetmeden Önce Neden Kafka Okumalısınız, Çev. Suğra Öncü, İstanbul, Sel Yayınları, 2010, p. 212.

¹⁸ “ Her ağaç ve her fundalık birer çiçek demeti adeta; insan bu misk kokulu denizde yüzüp, bütün besinini ondan sağlayabilmek için bir mayısböceğine dönüşmek istiyor.” Johann Wolfgang Goethe, Çev. Nihat Ülner, İstanbul, Öteki Yayınevi, 1992, p.8.

¹⁹ Nurdan Gürbilek, Benden Önce Bir Başkası, İstanbul, Metis, 2011, pp.24-41.

²⁰ Franz Kafka, Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande, in: Das Franz Kafka Buch, Frankfurt, S. Fischer Verlag, 1983, p. 58.

kadar çalmasına ara vermemiştı. Böylelikle üzerinde dikildiği zemin ayaklarının altından çekilip alınır umutsuzluğun."²¹

Bu, Kafka'nın "bitmeyen çocukluğu" nun bir yansımasıdır. Kafka, hiç büyümeyen bir çocuk olarak dünyaya, deyim yerindeyse kocaman açılmış gözleriyle baktığından, şeyler ve olaylar ona biz yetişkinlere görüldüğünden farklı görünmektedir. George Bataille, bu duyguyu çaresiz durumlarda mantıklı eylemi gerçekleştirilememeye haline yol açan çılgınca bir saflık olarak tercüme eder.²² Bataille'in saptamasını temel alan Nurdan Gürbilek, Kafkaesk düşünme tarzının, yazarın " gücünü, çocukluğun mecaz öncesi düşüncesinde ısrarı bilinçli bir yazar tavrına dönüştürmüş olmasından" kaynaklandığını öne sürer.²³ Kafkadaki bu çocuksu neşe, karakterlerinin olayları çözmesine engel olsa da tasvirinin yabancıllığını açıklamak için akla yakın bir formül gibi görünmektedir. Çocuk-yazar, evrendeki her şeyi kendine özgü bir buğu arkasından algılamaktadır. Bu anlamda Adorno'nun Kafka'da metaforların belli bir otonomisi olduğu saptaması doğrudur.²⁴ Aynı nedenle yine Kafka'nın Gürbilek'in yeniden yorumladığı bir ifadesiyle bunlar "gerçekdışı ama gerçek"tir.²⁵ Değınilen düşünce, sadece çocuğa özgü değildir; onun gibi bir saflık sembolü olan "köylü"ye de sirayet edebilir:

" En iyisi hiç soru sormamak çünkü sorular muhtarın kuşkusunu uyandırır...İnsan, adı yetkililerin kulağına hiç gitmeyecek gibi yaşamalı. Eğer adı kulaklarına giderse, bir yere yazarlar ve adamın başı sonra derde girer."

Yukarıdaki ifade, Şato'nun köylülerinden birine değil, Honduras'lı çağdaşımız bir çiftçiye aittir.²⁶ Yine Nuri Bilge Ceylan'ın "Mayıs Sıkıntısı" adlı filminde, bir türlü gelmek bilmeyen kadastrocu –yine kadastrocu!-yu bekleyen yaşlı köylünün sıkıntısına Kafkaesk diyorsak eğer, bu, Lukács'a hak verdiğimin bir kanıtı sayılmalıdır.

Öte yandan, bahsi şunu eklemeyen kapatmamak gerekir: Ceza Sömürgesindeki makine, Dava'da tasvir edilen hukuk sistemi, Şato'da hiyerarşı

²¹ Janouch, p. 58.

²² Georges Bataille, Edebiyat ve Kötülük, İstanbul, Ayrıntı Yayınevi, 1997, p.122.

²³ Gürbilek, p. 39.

²⁴ Theodor W. Adorno, Prisms, Massachusetts, The MIT Press, 1982, pp. 247-8.

²⁵ Gürbilek, p. 42.

²⁶ Hawes, p. 219.

bir düzenle giden ilişkiler ağı, hep devasa birer makine hissiyatı uyandırdığındandır ki, Kafka’da romantizmin izlerini bulmak mümkündür. Zira, Löwy’nin saptamasıyla ifade edecek olursak, Schelling’ten beri devlet, romantikler tarafından mekanik bir sistem olarak eleştirilir²⁷.

2. Kafka’nın İsyanı ve Nisyani: “Kropotkin’i Unutma!”

Kafka’yı en iyi tanımlayan, yine kendisi gibi Almanca konuşan bir Yahudi olan ve tek benzerliğinin bu olmadığını ilerleyen satırlarda göreceğimiz Walter Benjamin’dir. Benjamin, Kafka, “zamanının tümleyicisidir” der.²⁸ Bu ifadenin kök saldıği zemini anlamak için Kafka’nın bir yazar olarak, kendisi ve yaşadığı dönemle hesaplaşmasının izini sürmek gerekir. Bu çaba, Kafka’yı insan olarak okur karşısında çıplak bırakmak amacını gütmmez, dolayısıyla Kafka’nın da çok güvenmediği psikanalitik yorumlardan²⁹ elverdiğince kaçınılacaktır.

Öncelikle, Kafka, bir Yahudidir. Ancak onun Yahudiliğinin dinsel olmaktan çok geleneksel bir boyutu olduğunu savlamak yanlış olmaz³⁰, zira Kafka da kuşakdaşı pek çok aydın gibi Tanrı’nın öldüğü bir dünyada yaşadığını kabullenmişti³¹. Ancak bu kabul, kadim Yahudi mirasını reddetmesine sebep

²⁷ Michael Löwy, Franz Kafka. Boyun Eğmeyen Hayalperest, Çev. Işık Ergüden, Versus Kitap, İstanbul, 2008, pp.56-57.

²⁸ İfade tam olarak şöyledir: “ Daima oyunbazlıkla ve meleklerle örülmüş Kafka’nın dünyası, hatırı sayılır büyüklükteki terazide duran bu gezegen sakinlerini ortadan tamamen kaldırmaya hazırlanan kendi zamanının bir tamamlayıcısı, tümleyicisiydi.” Walter Benjamin, “Kafka Üzerine Bazı Düşünceler”, Çev. Tuba Doğan, Benjamin, ed. Besim Dellaloğlu, İstanbul, Say Yayınları, 2010, p.155.

²⁹ Kafka, Milena’ya yazdığı mektuplardan birinde bu tutumunu açıkça dile getirir: “ Anlamıyorum, diyorsun, hastalık de buna, anlarsın belki. Psikanalizin aydınlatmaya uğraştığı şeylerden biri de bu. Ben, hastalık diyemiyorum, bence psikanalizin iyi etme çabası, korkunç bir yanılgıya uğramış burada. Kişinin yürekler acısı durumu bir yana, hastalık denen şey inançlara dayanır; darda kalan insanın herhangi bir ana kucağına yapışıp kalması bu; psikanaliz dinlerin temelini de buraya bağlıyor; kişilerin rahatsızlığı, tedirginliği bundan geliyor, diyor. Ama günümüzde bir din etrafında toplanmalar göze çarpacak kadar değil; sayısız tarikatlar, mezhepler var ama, bunlar tek tek kişilerin elinde kalmış; görünüşe aldanıp yanılıyoruz belki de, belli olmaz.” Kafka, ilerleyen satırlarda, psikanalizin üçlü benlik ayrımıyla dalga geçen bir paragraf kaleme almıştır. Franz Kafka, “Sevgili Milena”. Mektuplar, Çev. Adalet Cimcoz, İstanbul, Say Yayınları, 1992, pp. 230-231.

³⁰ Litowitz, p.112.

³¹ V. Supra, n.20 Adorno ise Kafka’nın *Deus Absconditus* (gizli tanrı) olarak Tanrı’ya inandığını savlar. Adorno, p. 268.

olmamaktadır. Benjamin, "Kafka geleneği dinledi ve dikkatle dinleyen, görmez"³² derken bu sahiplenmeyi, Kafka'nın geleceği gördüğü iddiasına üstün tutar. Kafka'nın kendisinin de konuşmalarından birinde, "siz o kadar da yaşlı değilsiniz" diyen genç arkadaşına, "Yahudilikle yaşıtım ben, o ezeli Yahudi ile yaşıtım"³³ dediği bilinir. Brecht'in yazara yönelttiği mesellerle ilgili eleştiri de bu noktada önem taşır: Kafkanın gönülden bağlı olduğu, aslında Yahudiliğin hikâyeleridir ve yazar dünyayı, o hikâyeleri ciddiye alarak yorumlamaktadır.

Öte yandan Kafka'daki yargılanma ve suçluluk bahislerinin Yahudilikle ilişkilendirilmesi tek başına doğru sayılmaz.³⁴ Evet, Musa'nın tanrısı, gazabından korkulması bir yargıdır.³⁵ İnananlarına görevler yükler ve onları bu görevler yerine getirilirken *a priori* bir suçluluk duygusuyla techiz eder. Ama bu duygu, başka bir taraftan, Kafka'nın kendisi tarafından baba figürüne aktarılır ve asıl anlamını orada bulur. Deleuze ve Guattari, Kafka'nın evreni *Oedipuslaştırdığı* savındadır. Onlara göre, aslında yazarın bütün değerlendirmelerinin üstünde ölçüsüzce büyütülmüş bir babanın gölgesi vardır.³⁶ Bu anlamda, Baba'ya Mektup³⁷ta bütün açıklığıyla seslendiği babası da, Tanrı da, Şato da, Büyük Yargıç da bir ve aynı şeydir.³⁸ İşte bu yargıç, bir taraftan da bilinç tarafından öyle bir sahiplenilmiştir ki, o varolmasa da Sanık K. Yahut Kafka'nın, kendi kendini yargılaması ve kefaret ödemesi gerekecektir. Düşünceyi tarihsel bağlamına oturttuğumuzda, babadan kurtulmanın hatta baba katlinin dönemsel olarak sembolik bir önem taşıdığı gerçeğiyle karşılaşırız.³⁹

³² Benjamin, p. 155.

³³ Janouch, p. 107.

³⁴ V. Hawes, p. 132. Hawes, kendinden nefret etmenin Yahudilere değil, entelüktüellere özgü bir durum olduğunu söyler.

³⁵ Garaudy, p. 20, Janouch, p.15 Ayrıca, Musa heykeli için: "Bu bir yargıç, sert bir yargıç" ibid, p. 71.

³⁶ Gilles Deleuze, Félix Guattari, Kafka. Minör Bir Edebiyat İçin, Cev. Özgür Uçkan, Işık Ergüden, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008, p. 16.

³⁷ Franz Kafka, "Brief an den Vater", Das Franz Kafka Buch, pp. 321- 365.

³⁸ Garaudy, p. 15.

³⁹ Ernst Fischer, Kafka, Çev. Ahmet Cemal, İstanbul, Kavram, 1998, s. 24-25 Kızkardeşinin özgürlük mücadelesinde Baba'ya karşı kız kardeşinin yanında yer alan ve bu anlamda, saptamamızı destekleyen bir başka figür, Mihail Bakunin'dir. Bakunin'in, kocasını terk eden kız kardeşinin bu kararına karşı çıkan babasına gönderdiği mektubunun 30 sayfa uzunluğunda olduğu söylenir. Ayrıntılı bilgi için V. Edward H. Carr, Mihail Bakunin, Çev. Gün Zileli, İstanbul, Versus Kitap, 2006, p. 58-62.

Kafka'nın da sorunu, kendisini itaate çağırın babadan kopma sorunudur.⁴⁰ Bu son saptamayı daha siyasi bir dile tercüme etmeden önce, Kafka'nın bir özelliğinden daha bahsetmekte fayda vardır: Kafka, Almanya'da bir pansiyonda tanıştığı, 19 yaşlarındaki bir genç kızın eğitimine mektuplarıyla yön vermeye çalışır. Bu kapsamdaki ilk tavsiyelerinden biri ise, kızın, o dönemde çok güçlü bir sosyalist kadın figür olan Lily Braun'un anılarını okumasıdır.⁴¹ Genç bir kızın eğitimiyle ilgili bir konuda bir rol modeli olarak Lily Braun'u seçen Kafka, aynı dönemde Emma Goldman'ın Amerika'da süregiden davalarıyla da ilgilenmiştir. Bunun bir nedeni, Goldman'ın birazdan değinilecek siyasi görüşü ise, diğer bir nedeni, yazarın otoriter ve iktidar sahibi kadın figürüne olan eğilimidir. Bu düşüncüyü destekleyen Löwy, yazarın kızkardeşleri içinde en sevdiğinin Ottla olmasını, Ottla'nın babaya karşı direnişiyile de temellendirilebileceğini ileri sürer.⁴²

Kafka'yı bir siyasi figür olarak düşünmek, yazarın üzerindeki bireyci ve umutsuz gizem bulutu nedeniyle zor da olsa, yazarı sadece "paranteze alınmış" metin üzerinden ele alan Deleuze ve Guattari'nin bile kabul ettiği üzere, gerçekçi ve toplumsal bir analizin önemi yabana atılamaz.⁴³ Öyleyse şu tarihsel gerçeği değerlendirmek gereklidir: Kafka, Çek anarşistlerinin toplantılarına katılırdı.⁴⁴ Ancak, yazar bu toplantılarda dikkat çekmeyen bir dinleyiciydi. Öyle ki, anılarında Kafka'dan söz eden, dönemin önde gelen anarşistlerinden Michael Mareš, onu, "kimsenin dikkatini çekmeden önünde bir bardak birayla oturan, sessiz ve dikkatli bir dinleyici" olarak tasvir eder. Kafka'nın buna rağmen dikkat çekmesi, "diğer insanlardan bir baş uzun" olan boyu sayesinde.⁴⁵ Aynı dönemin bir başka tanıdık yüzü, Michal Kachá da Kafka'yı hatırlamaktadır ve

⁴⁰ Deleuze, Guattari, p.16.

⁴¹ Aktaran, Brod, p. 30.

⁴² Löwy, p. 15.

⁴³ Deleuze, Guattari, p.68.

⁴⁴ Löwy, p.13, Wagenbach, pp. 90-92. Kafka'nın bu toplantılar dışında döneminin önemli akımları olan psikanaliz ve kuantuma ilişkin toplantılara da katıldığı bilinir. Söz konusu toplantılar genellikle, bugün Prag'ın en turistik yerlerinden biri olan ve Kafka'nın "bütün hayatım burada geçti" dediği Staroměstské'de; küçücük bir tabelayla işaretlenmesi görülmesi mümkün olmayacak bir evde, Bayan Berta Fanta'nın evinde yapılırdı. O dönemde Prag'da bulunan Albert Einstein, kuantum fiziğini bizzat anlatmaktaydı.

⁴⁵ Mareš'in anılarından nakleden Wagenbach, pp. 90-91. Wagenbach, ünlü anarşistin, Kafka'nın basılan bir toplantı sonrasında gözaltına alındığını, geceyi nezarete geçirip sabah işe geç kalmamak için bir gulden kefalet ödeyerek dışarı çıktığını öne sürmesi karşısında ise şüpheli bir tutum takınır.

hatta yazara Çekçe "sessiz kişi" anlamını taşıyan "Klidas" lakabını uygun görmüştür.⁴⁶ Karşı pencereden Kafka da anarşistler hakkında değerlendirmeler yapmaktadır: Janouchla yaptığı söyleşilerden birinde Mareš'in bir şiiri üzerine gelişen diyalogda, bahsedilen kişi için şöyle der: " Tanıyorum kendisini. Koyu bir anarşisttir. *Prager Tageblatt*'ta bir hilkat garibesi olarak tutuyorlar kendisini." Janouch'in buna karşılık, Çek anarşistlerini ciddiye alıp almadığını sorması üzerine Kafka, gülererek şu cevabı verir:

*" Çok zor bir şey bu. Kendilerini anarşist olarak gösteren bu insanlar o kadar sevimli ve güleryüzlü kimseler ki, söyledikleri her söze inanmaktan kendini alamıyor insan. Beri yandan, yine söz konusu özelliklerinden ötürü dünyayı yakıp yıkacak kimseler olabileceklerine inanmak elde değil."*⁴⁷

Fakat zaten Brecht'in haklı olarak vurguladığı şekilde, örgütlü mücadeleye karşı şüphe duyan yazarın⁴⁸ bu değerlendirmeleri, onu düşüncenin kendisine karşı şüpheli yapmaz. Nitekim Kafka'nın Godwin'i, Kropotkin'i, Proudhon'u ve Bakunin'i okumuş olduğu bilinir.⁴⁹ Hatta, "Günlükler"inden birinde, tam da Kafka'ya uygun bir bağlamda, gayet net bir ibare vardır: "Kropotkin'i unutma!"⁵⁰ Kafka bu yazarları kastederek şöyle der :

*"...Hepsi de insanın mutluluğunu Tanrı Lütüfı olmadan gerçekleştirmeye çalışıyordu. Onları anlıyordum. Bununla birlikte [..]onlarla dirsek teması içinde yürümeye uzun süre devam edemedim."*⁵¹

Ancak hiçbir zaman yetersiz araçlarla yürütüldüğünü düşündüğü bu mücadeleye olan hayranlığını gizlemez.⁵²

Kafka'nın anarşizmle olan bu flörtünün yansımalarını başka yerlerde de bulmak mümkündür. Örneğin, Cemiyeti Akvam'la ilgili bir konuşmada Janouch'a

⁴⁶ Löwy, p.13.

⁴⁷ Janouch, pp. 53-54. Konuşmanın devamında Kafka, Çek anarşistlerini şahsen tanıdığını ve "hepsinin şen şakrak" insanlar olduğunu söyler.

⁴⁹ Garaudy s. 20, Wagenbach, s. 47.

⁵⁰ Franz Kafka, *The Diaries of Franz Kafka*. Edited by Max Brod, Penguin Modern Classics, UK, 1978, p. 233. Bu, 15 Ekim 1913 günü düşülmüş bir nottur.

⁵¹ Löwy, p. 17.

⁵² Ibid, p. 18.

“ ..[s]avaş sürüyor. Şu farkla ki, kullanılan silahlar şimdi daha değişik. Askeri birliklerin yerini günümüzde iş adamlarının kurduğu bankalar almakta. Endüstriyel savaş, potansiyel yerini parasal savaş gücüne bırakıyor. Cemiyeti Akvam bir milletler topluluğu değil, yalnızca çeşitli çıkar çevrelerinin paketleme servisidir.”⁵³

demidir. Yine aynı konuşmalar sırasında, kapitalizmin kapitalistlerin kendileri de dahil olmak üzere herkesi zincire vuran bir sistem olduğunu⁵⁴ söyler. Aslında ona göre kapitalizm, gerçekten de demokratik araçlarla değiştirilemez⁵⁵; bu nedenle işçilerin ve devrimin coşkusunu çok iyi anlamaktadır ama “her devrimin sonunda bir Bonaparte⁵⁶” ortaya çıkacaktır. Bu bağlamda, Sovyetler Birliği deneyimini de çok heyecan verici bulmakla beraber, kendisini de bir dine benzettiği⁵⁷ Bolşevizmin bürokrasiyle ilişkisi konusunda şüphe duymaktadır: “Acı içinde kıvranan insanlığın zincirleri, bürolarda harcanan kağıttan yapılıdır.”⁵⁸

Kafka'nın bu siyasi duruşunun içselliğini, daha ilk gençlik döneminde babasına karşı çıkan işçilerin yanında yer almasında gözlemlemek mümkündür⁵⁹. Ancak belki de sık sık alıntılanan bir sözü, konumunu daha net özetleyecektir. Bohemya Krallığı İşçi Kaza Sigortası Kurumu'nun iş kazalarını önleme bölümünde çalışan Franz Kafka, kendilerine başvuran, kazaya uğramış işçiler için şöyle demektedir: “ Bu işçiler nasıl da alçakgönüllüler! Binaya saldırıp her şeyi yerle bir etmek yerine, gelip bizden ricacı oluyorlar.”⁶⁰ Bu sakin tavır, iş kurguya geldiğinde, hiç beklenmedik bir yerde karşımıza daha şiddetli bir şekilde çıkacaktır. Şato'nun ilginç bir şekilde Brecht'in ünlü korsan Jenny'sini andıran otel hizmetçisi Pepi, kendisine koca olarak seçeceği kişinin

⁵³ Janouch, p. 85.

⁵⁴ Ibid, p. 101.

⁵⁵ Fischer, p. 44.

⁵⁶ Janouch, p. 78 “ Bir taşkın ne kadar geniş bir alana yayılırsa, o kadar sığlaşır, o kadar bulanır suyu, Devrim buhar olur uçar, kala kala geriye yeni bir bürokrasi batağı kalır.” Loc. cit. Bu ifade, aşına olan herkesin bileceği üzere tipik anarşist eleştiriyi dile getirmektedir.

⁵⁷ “Rusya’da insanlar tamamen adil bir dünya kurmaya çalışıyorlar. Dinsel bir sorun bu...[bolşevizmin dinlere karşı çıktığı hatırlatılınca] kendisi de bir dindir de ondan.” Ibid, p. 78.

⁵⁸ Loc. cit.

⁵⁹ Fischer, p. 62.

⁶⁰ Brod’dan aktaran, Garaudy, p. 20.

"beylerin otelini" yakıp küle çevirecek olan kişi olduğunu K. ya fısıldayıverir⁶¹. İşte bu ifade, Kafka'nın hayatı ve yapıtı arasındaki gerçekçi bağlantılardan biri sayılmalıdır.

Kafka, hayatının ilerleyen yıllarında anarşizmden siyonizme düşünsel bir kayış yaşar. Yahudilik konusundaki tereddütüne yukarıda değindiğim yazar, zaten Prag'da Almanca konuşan azınlık içerisinde çok da gelenekçi bir yapıda yetişmemiştir. Bu nedenle, bütünlüklü bir Kafka profili çizmek için bu kayışın altında yatan itkiyi anlamaya çalışmak yerinde olur. Kafka, Löwy'nin aktardığı "Ben Siyonistler gibi, Yahudi dua paltosunun uçuşan ucunu yakalamayı başaramadım" sözünü sarfettikten sonra hangi noktada, Filistin'de bir marangoz olma hayalini kurmaya başlamıştır? Genellikle söylendiği gibi, son sevgilisi Dora Dymant'ın siyonizmi nedeniyle mi⁶²? Bu, zayıf bir açıklamadır ve asıl neden Kafka'nın *angst*ıyla bağlantılıdır. Anarşizmle olan flörtünü aktarırken değinildiği üzere Kafka, biraz da romantik bir tavırla, kapitalizmin bürokratik çarklarında ezilen birey konusuna son derece fazla kafa yormuştur.⁶³ Modern dünyanın teknik ilerlemesi ve rasyonalizmiyle birlikte, hatta tam da bunların göbeğinde başka, çürümüş bir sistem olan bürokrasi ortaya çıkmıştır, ki Qischer buna "tohumdaki yıkımın kokusu" adını verir⁶⁴. Kafka'nın iş kazalarına dair deneyimlerinin sonucu, modernizmin bu iki yüzünü sembolleştirir gibidir: Memur Dr. Kafka, raporlardan yola çıkarak, bir işçinin çalışırken el parmaklarını kaybetme riskini en aza indiren bir makine tasarlar.⁶⁵ Memurun mekanik bilgisi, çizdiği şekillerde kendini dışavurur ve hayranlık uyandırıcıdır. Ancak aynı mekanik bilgisi, Yazar Franz Kafka'ya Ceza Sömürgesi adlı kurgusunda bir işkence makinesi tasarlattıracaktır. İki mekanizma arasındaki benzerlik, insanı dehşete düşürebilir. Böylesi bir dünyada, gelişme, hem ilerlemeye hem yıkıma yol açmaktadır. İşte Kafka'nın modernizmin karanlık yüzüne karşı duyduğu korku, daha önce bahsedilen çocukluk tavrıyla birleşince ortaya çıkan, aşına olduğumuz, umutsuzluk dolu bir tablodur.

⁶¹ Franz Kafka, *Das Schloß*, Frankfurt, Fischer Bücherei, 1968, p. 243.

⁶² Garaudy, p. 38.

⁶³ Fisher, bunu kapitalist dünyanın çürümesinin Habsburg bürokrasisi nedeniyle Prag'ı erken vurmasına bağlar. Fischer, p.36.

⁶⁴ Ibid, p. 19.

⁶⁵ Bu son derece ayrıntılı raporu Wagenbach, pp. 86-87'de bulmak mümkündür.

Fakat, şu belirtilmeden geçilmemelidir ki, Brod'un da ısrarla vurguladığı üzere, Kafka'da hep bir umut ışığı vardır. Bu nedenle, bir türlü güvenemediği eylemlilikleriyle siyasetin yerini *kibbutz*larda simgeleşen bir sade yaşam isteği olsa da “kurtuluş” isteği hep bakidir. Kafka'nın kadim hasidik düşünceye ve meseller geleneğine olan bağlılığına daha önce değinilmişti. Ancak, Kafka'nın Filistin topraklarına duyduğu özlem, sadece modern dünyaya yüz çevirmesiyle ve uygarlık eleştirisiyle açıklanamaz. Kropotkin'in de pastoral bir paylaşımdan yana olduğu unutulmamalıdır. Üstelik Kafka, onca bireysel buhranına rağmen “tek gerçek korodadır” der.⁶⁶ Garaudy'nin ifadesiyle, tekile karşı hep tümelin yanındadır. Şöyle der Kafka,

“ *Cemaat, ortaklaşma bütün bilgiye sahiptir. Bütün soruların ve cevapların toplamıdır o...Konuşmaya devam edersen sana kim direnebilir? O zaman toplum da sanki bunu bekliyormuş gibi, bir bütün olarak sesini senin sesinle birleştirecektir. O zaman, istediğin hakikâte, açıklığa, onaya fazlasıyla kavuşacaksın.*”⁶⁷

Öyleyse, onu geleneğine ve kibbutzlara doğru çeken, sade bir yaşam kurma arzusu olabilir pekâlâ.

Öyleyse, Kafka'nın çocuk gözleriyle mitleştirdiği modernleşmenin soğuk yüzüne karşı durmak adına muktedir olmayan bir tepki gösterdiğini söylemek yanlış sayılmaz. Onun bütün hikâyesi, yolu gösterse de araçlar konusunda tedirgin bir çocuk-adamın kurtuluş arayışının izlerini taşır⁶⁸. Fakat bu çocuk-adam, aynı zamanda geleneğinin yolunu izlediği için kendini “yapmaya” uğraşmaktadır: Etyemezdir, sürekli spor yapar, uykusunu, hatta bağırsaklarını bile düzen altına almaya çalışır.⁶⁹ Bu tutumun temelinde, büyük olasılıkla, Talmud'un insanın ahlaki ve bütünlüklü bir varlık olarak kendini gerçekleştirmesi emri⁷⁰ yatmaktadır. Ama Kafka'da bundan fazlası bulunur.

⁶⁶ Kafka'dan aktaran Max Brod, p. 38 : “ Ancak kendisinin olmadığı şeyi, yani yalnız bildirim konusu yapabilir insan. *Ancak koroda belli bir gerçek saklı yatabilir.*” (İtalikler Brod'un).

⁶⁷ Garaudy, p. 38. Bu, orijinalinden farklı bir çeviridir: Metnin Almanca orijinalinde, “köpek bütün bilgilere sahiptir” denmektedir. Franz Kafka, “Forschungen eines Hundes”, Das Franz Kafka Buch, pp. 182-183. Ancak kastedilen gerçekten, köpek cemaatidir.

⁶⁸ Adorno, Kafka'nın düşman uçların birleşmesinde bir kurutuluş aradığını söyler ve bunu kendini sarmalayan kaderi tamamlayarak gerçekleştirdiğini savlar. Adorno, p. 270.

⁶⁹ Ayrıntılar için V. Hawes, pp.35-37.

⁷⁰ Löwy, p. 82.

Geleneğin yükünün altında, yazar, aynı zamanda zamanının özgürlük rüzgârlarına kapılmış, hem kapitalizme, hem de patriyarkaya karşı anti-otoriteryen bir tutum belirlemiştir. Mücadeleci olmaması, durduğu zemine değil, yöneme duyduğu şüpheden kaynaklanır. Kafka'dan bir devrimci çıkarma çabası boşunadır, o olsa olsa, Wittgenstein'in tabiriyle, şişenin içindeki sineğe çıkış yolunu göstermeyi arzular.

Kafka'nın bütün yapıtlarını olduğu gibi Dava'yı da böyle bir altyapı üzerinden ve tarihsel ve toplumsal bağlamından kopartmadan değerlendirmek gereklidir. Yazarın, hukuka yaklaşımı ancak böylece tam anlamıyla anlaşılacaktır.

3. "Dava"nın Bileşenleri Olarak Hukukun Aktörleri

Buraya kadar yazılanlar, özellikle Kafka gibi ismini karakterlerine veren bir yazarın yazdıklarındaki otobiyografik unsurları irdelemek açısından anlam taşısa da eser çözümlenmeye ancak bir başlangıç niteliğindedir. Elinizdeki çalışma, aslında, dört başı mamur bir edebiyat incelemesi olma iddiası taşımamaktadır. Ancak, bu roman özelinde; hukukun aktörleri sorununun hukuk kuramında taşıdığı ağırlık, edebiyat incelemesindeki karakterizasyon incelemesiyle denk düştüğünden, bu tür bir çözümlenmenin asli unsuru olan karakterizasyon incelemesini yapmak da kaçınılmaz görünmektedir. Bu değerlendirme, Kafka'nın "Dava"sını nasıl gördüğüne ışık tutacak, yazarın hukuk algısını berraklaştıracaktır.

A) Yargıç:

Kafka, romanında, temelde iki hukuk aktörünü ele alır: Avukat ve Sanık. Tek başına bu bile, yazarın hukuka ne taraftan baktığının –ki bu konu bir sonraki başlık altında ayrıntılı olarak incelenecektir- bir göstergesi sayılabilir. 31. yaşgününün sabahında evine gelen memurlardan, hakkında bir dava açılmış olduğunu öğrenen K.'yı, kimin yargıladığı belli değildir. Daha doğru bir ifadeyle, bir dava söz konusu olduğuna göre, elbette bir yargıç olmalıdır. Ancak romana gölgesi düşen bu yargıcın, daha sonra ayrıntılandırılacak bir değini dışında, sureti bile tasvir edilmez. Dava'da yargıç olarak gördüklerimiz, önce

cismen, sonra tasviri olarak ancak Sorgu Yargıcıdır ve modern hukukun temellerinden doğal yargıç ilkesi ihlal edilmektedir.⁷¹

K.'nın sorgu için çağrıldığı günde, zorlukla bulduğu tavan arasındaki mahkemenin sorgu yargıcı, tıka basa insanlarla dolu bir odada, kürsü başındadır.⁷² Masasının üstünde, sayfaları çevrile çevrile eskimiş tek bir defter bulunmaktadır -ki ilerleyen sayfalarda, mübaşirin karısının yardımıyla sorgu yargıcının odasına giren K., kürsünün üzerinde sadece tuhaf isimler taşıyan müstehcen resimli kitaplar bulacaktır. Yargıç, bildiğimiz anlamda teamüllere de uymamaktadır: K.'nın davanın usulü konusunda söylediklerine dinleyicilerin (başka sanıklardır çoğu) gülmesine sinirlenerek ayağa kalkar ve bundan sonra oturmak yerine, sanığı, ayakta dinler. Bu, aynı zamanda, K.'nın, kendi verdiği söylevin coşkusu ve kalabalığın tepkisine aldanarak, davasını kazanır gibi bir hisse kapıldığı tek sahnedir: sanık ve yargıç ayakta, karşı karşıyadır.

Sorgu yargıcının sureti ise, karşımıza ilginç bir şekilde Avukatın odasında çıkar.⁷³ Avukat yardımcısı, K.'yı Avukatın odasına soktuğunda, K, bir tablo görür. Bu, bir yargıç tablosudur; ancak yine asıl yargıcı değil, sorgu yargıcını tasvir etmektedir.⁷⁴ Sorgu yargıcı aslında çok kısa boylu olmasına rağmen,

⁷¹ Oysa Dr. Kafka'nın gayet iyi bilmesi gereken 1862 tarihli, Kişisel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Yasa'nın, 1929 tarihli Anayasa Mahkemesi İçtihadıyla bugüne kadar gelen (Avusturya) 83. Maddesi, açıkça, "Kimse doğal yargıcından ayrılamaz" demektir. Janko Ferk, Recht ist ein "Prozess". Über Kafkas Rechtsphilosophie, Wien, Atelier, 2006, p.93.

⁷² Franz Kafka, Dava, Çev. Kâmuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995, pp. 42-43.

⁷³ K.'yı avukatın odasına sokarak yardım eden, bu kez de Avukat'ın yanında çalışan bir kız olan Leni'dir. Kafka'nın romanlarında ana kahramana gizlice ya da açıktan yardım eden kahramanların hep kadın olması, Kafka'nın keskin patriyarka karşıtlığı açısından gözden kaçırılmaması gereken bir durumdur. Kafka, bu durumu romanın ilerleyen satırlarında kendisi de dile getirir: "Hep de kadın yardımcıları buluyorum kendime" p. 103. Bu durum, Kafka'nın baş karakterlerindeki suçluluk duygusunun kadın imgesiyle bağdaştırılmasına da yol açmıştır ki bu görüşe kesinlikle katılmıyorum. Richard W.Sheppard, "Trial/ Castle: An Analytical Comparison", The Kafka Debate. New Perspectives for Our Time, Ed.Angel Flores, New York, Gordian Press, 1977, p. 407.

⁷⁴ "Heybetli, sakın bir oturuşu yoktu yargıcın. Sol kolunu, koltuğun arkalığıyla dirsek yerine iyice yapıştırmıştı. Sağ kolunu tamamen boşlukta tutuyor, yalnız eliyle koltuğun dirsek yerini kavramış bulunuyordu. Sanki bir an sonra, belki de öfkeyle fırlayıp kalkacak, önemli bir açıklama yapacak ya da davaya ilişkin kararını bildirecekti. Tabloda ayrıca bir merdivenin sarı bir halıyla örtülü üst basamakları seçiliyordu. Sanık, bu merdivenin alt başında dikiliyor olmalıydı." Kafka, Dava, p. 102.

kendini uzun resmettirmiştir ve bir iskemlede oturmasına rağmen "büyük" yargıcinki gibi bir koltukta tasvir edilmiştir.

Dava boyunca yaklaşılabildiğimiz tek yargıç olan sorgu yargıcı, aslında K.'nin ve Kafka'nın yargılanma hissini aktörü olan "Yargıç Musa" değildir. Romanda bu büyük yargıç, bir yargıç ihtimali olarak, belki de sanığın kendini yargılamasından daha yoğun olarak hiçbir dış düzlemde bulunmamaktadır. Öyle ki Brod, Dava'nın bütünü bir iç yargılama olarak sunmaya, sonunu ise intihar olarak yorumlamaya kadar gitmiştir.⁷⁵ Ona göre bu durumda, asıl yargıcın K(afka)'nın kendisi olduğunu söylemek de mümkündür. Brod'un, son derece psikolojik bu yorumu bir tarafa bırakılırsa, söz konusu durum, aslında kendini en net olarak, Kafka'nın hasidik etkiler taşıyan "Kanun Önünde" adlı kıssasında gösterir. Romanın Katedralde geçen bölümünde bir rahip tarafından K.'ya anlatılan bu hikâyeye göre; taşradan gelip kanun kapısından geçmek isteyen bir adam, kapı bekçisinin kendisini yıldırma çabalarına karşılık, uzun süren bekleyişi esnasında kapıdan içeri bir göz atmak istediğinde, şu yanıtı alır:

*"Madem bu kadar istiyorsun, olmaz dememe aldırma, bir dene bakalım. Ancak unutma ki, ben güçlü bir kapıcıyım ve kapıcıların da yalnızca en küçüğüyüm. Ama her salon başında bir başka kapıcı vardır, biri de ötekenden güçlüdür. Daha üçüncüsünü görmeye ben bile dayanmam."*⁷⁶

Kapıcısının en üst kademedeki kapıcıyı görmeye bile dayanamayacağı kanunun uygulayıcısı nasıl bir figür olmalıdır? Acaba söz konusu olan Garaudy'nin sözünü ettiği Yargıç Musa mıdır⁷⁷ gerçekten?

Her nasıl yorumlanırsa yorumlansın, romanda yargıç, görünmezlikle maluldür. Neredeyse canlı bir sistem olarak Yargıcın yerine geçen, onu aşan ve dava yoluyla sanığın üzerine gelen ise "mahkeme"dir.⁷⁸ Bu ise, bürokrasiden tiksinen Kafka'nın yapması zaten beklenen türden bir tercih sayılmalıdır.⁷⁹

⁷⁵ Brod, p. 50.

⁷⁶ Bu kıssanın kendisi de bir makale konusu olacak kadar kapsamlı yorumlara açıktır. Bu nedenle kıssanın bütünü burada aktarmak ya da bu küçük hikayeyi ayrıntılarıyla değerlendirmek burada uygun görülmemiştir.

⁷⁷ Garaudy, p. 15.

⁷⁸ Doğrudan olmasa da kısmen örtüşen bir yorum için bkz. Deleuze, Guattari, p. 72.

⁷⁹ K., hukuktaki kadar edebiyatta da önem taşıyan ve sanık sıfatıyla okuduğu "açılış tiradında", şöyle der: "Hiç şüphe yok ki, bu mahkemenin bütün eylemlerinin gerisinde, yani benim davayı örnek alırsak, bu tutuklama ve bugünkü bu soruşturmanın arkasında

B) Savcı

Dava’da yargıçtan daha görünmez bir karakterden söz edilebilirse, bu elbette Savcıdır. Savcı figürü kitabın içinde anılmaz bile. Bundan daha ilginç olanı, Sanık K.’nın bir türlü üzerine atılı suçu öğrenememesidir. Yani yokluk, savcı figürünün kendisinde değil, aslında davanın iddia ayağındadır. Bu durumu K.’ya aktaran Avukattır:

“ ..Kamunda duruşmalar açık yapılacak diye bir kayıt yokmuş. Bu yüzden de mahkemedeki dosyalar, özellikle iddianame, sanıkla sanık savunucusuna gösterilmez, gösterilmeyince de ilk dilekçenin neye dayanılarak kaleme alınacağı genellikle bilinmez, bilinse de işte öylesine bilinir.”⁸⁰

İddianamenin ortaya çıkması, ancak zamanla olacaktır. Ancak kahramanımız, bilindiği üzere asla bu aşamaya gelemeyen, yani üzerine atılı suçu öğrenemeyen, roman sona ermektedir. Bu konuda belki de temelde dikkat edilmesi gereken husus, K.’nın yargılandığı mahkemenin normal mahkeme değil, bir “tavan arası mahkemesi” olmasıdır. Bir ara yorum olarak belirtilebilir ki, 11 Eylül olaylarından sonra sembolik bir önem kazanan “farklı” türden mahkemelerde de aynı Dava’da olduğu gibi, iddianamenin bilinmiyor oluşu, Kafka’daki örtülü gerçekçiliği ve öngörüyü vurgulaması açısından önem taşıyan bir delil sayılabilir.

C) Avukat

“Kanun sanığın avukat tutmasına izin vermez de, yalnızca göz yumar. Hatta kanunun ilgili yerinden böyle bir hoşgörü anlamının çıkarılıp çıkarılmayacağı bile tartışma konusudur.”⁸¹

büyük bir örgüt saklı yatıyor. Öyle bir örgüt ki, hizmetinde yalnız parayla satın alınabilen görevliler, sersem şefler ve en iyilerinin erdemliliği alçakgönüllü olmaktan ileri geçmeyen sorgu yargıçları çalıştırmakla kalmıyor, mübaşirlerin, zabıt kâtiplerinin, jandarmaların, hatta cellatların –bunu ileri sürmekten asla çekinmeyeceğim- aralarında yer aldığı o hayli kalabalık zorunlu maiyetleriyle bir yüksek ve en yüksek yargıçlar topluluğunu da sinesinde barındırıyor. Peki nedir bu örgütün amacı baylar? Amacı, suçsuz kişilerin tutuklanması, bu kişilere karşı saçma ve benim davadaki gibi çokluk sonuçsuz kalacak bir kovuşturma ve soruşturmanın yürütülmesi”. Kafka, Dava, pp. 49-50.

⁸⁰ Ibid, p. 109.

⁸¹ Loc. cit.

Savunmayı tasvir eder biçimde yazıldığı iddiasında bulunduğum romanın baş kişisi Sanık K. ise, yardımcı rolde Avukat bulunmaktadır. Öte yandan, romanın bunca önemsedığı avukat, yukarıdaki alıntıdan da kolayca çıkarılabileceği üzere, "mahkeme" açısından var ile yok arasında bir figürdür. Avukatlar, mahkemenin dar bir odasına hapsedilmiş şekilde çalışırlar. Bu odada tek bir pencere vardır, yani içeriye ışık girmez. Kafka, bu odanın tabanındaki bir deliği, son derece mizahi bir dille anlatır:

*"Hani içerisine düşülecek kadar büyük değilmiş ama insanın bir bacağı da pekala sonuna kadar gömülebilirmiş deliğe. Avukatlar salonu, tavan arasının üst katında bulunuyormuş: yani biri kazara deliğe düşse, bacağı tavan arasının alt katına, tam sanıkların beklediği koridora sarkarmış"*⁸²

K.'nın davası gibi davaların görüldüğü özel, "tavanarası" mahkemelerinde avukatların horlanıyor olması, sanıklar açısından ciddi bir sorun yaratmaktadır, zira zaten özellikle bu tür davalarda, sanığın bir avukat yardımına ihtiyacı olmaktadır. Bunun nedeni ise, davanın kamuya açık olmadığı gibi, sanığa da açık olmamasıdır. Davanın gidişatıyla ilgili bilgileri yalnızca avukatlar, o da çokluk resmi yoldan değil, arkadaşlık kurdukları yahut rüşvet verdikleri alt kademedeki mahkeme memurları vasıtasıyla alabilmektedir⁸³.

Dava'da toplam üç tür avuktattan söz edilir. K.'ninki gibi davalarda, genellikle, kaçak avukatlar çalışmaktadır. Bunlar, yukarıda değinildiği üzere, bu tür davalarda deneyim kazanan, işlerini alt seviyedeki memurlarla gören beceriksiz kişilerdir. K.'nın avukatı Huld kendisini bu kaçak avukatlardan ayırır.⁸⁴ Ancak o da müvekkili Tüccar Block tarafından başka bir ayrıma tabi tutulacaktır. Zira Huld'un kendi işini savsakladığı zannına kapılan ve gizlice başka avukatlar da tutan Block'a göre bir de varlıkları bilinen, ama kimsenin

⁸² Ibid, p. 110. Kafka'nın davanın ilk sayfalarını bir okuyucu kitlesine okuduğunda kitleyi çok güldürdüğü söylenir. Alıntılanan paragrafta, yazarın kara mizah algısının parlak bir örneğini daha buluyoruz.

⁸³ "Hatta şimdi değil ama, eskiden dosyalar bile çalınırdı."Ibid, p. 111.

⁸⁴ K. bu avukata bir gün aniden davayı haber alarak gelen amcası tarafından getirilir. Kafka'nın *Assicurazione Generali* adlı sigorta şirketine girişini sağlayanın o dönemde Yahudi cemaati üzerinde son derece büyük nüfuz sahibi olan amcası Alfred olması (V. Neil Heims, "Biography of Franz Kafka", Franz Kafka, ed. Harold Bloom, US, Chealsea House, 2005, p. 28) tesadüf sayılamaz. Amerika Romanında da Karl Rossman'ın Senatör bir amcası ortaya çıkar ki bütün bunlar, amca figürünün yazarın hayatındaki önemini göstermektedir.

görmediği “büyük avukatlar” vardır. Bu avukatlar sadece alt derece mahkemelerinden çıkmış işlerle ilgilenir ve hatta bazen da davalarını kazanırlar! Bu nedenle, Tüccar, K’ya belki de bu avukata güvenerek hata yaptığını ima eder.

K.’nın avukatı Huld, sıradan bir avukat olmakla beraber, kesinlikle kaçak çalışmamaktadır. Yaşlanmış ve hasta olmasına rağmen, müvekkileri üzerinde mutlak bir otoritesi vardır ki bunu, K. ile birlikte Tüccar Block üzerinden deneyimleriz.⁸⁵ Ancak o da , özel tür davaların gizliliği nedeniyle bir türlü ilk dilekçe aşamasını geçemediğinden K.’nın güvenini tam olarak kazanamaz ve romanın ilerleyen bölümlerinde avukatın azledildiğine şahit oluruz.

Kafka’nın Avukat tiplmesi ve avukatlara ilişkin gözlemleri, büyük ihtimalle, avukat stajyerliği yaptığı yıllarına dayanmaktadır.⁸⁶ Bugün için bile geçerliliği olabilecek bazı ayrıntılar, aslında yine Kafka’daki örtülü gerçekçiliği destekler mahiyettedir. Özellikle ülkemizde avukatların mahkemelerdeki konumu, Kafka’nın “sadece tahammül edilen” bir unsur olma saptamasına tamı tamına denk düşer. Bugün herhangi bir çocuğu herhangi bir Adliyenin Baro odasına ya da bir mahkeme kalemine sokup gördüğü avukatları tasvir etmesini istersek, söylediklerini “Kafkaesk” bulma olasılığımız çok yüksektir.

D) Sanık

Belirtildiği üzere, aslında anlatılan, sanığın hikâyesidir. Ancak, tipik ceza hukuku zincirini kıran Kafka, K. hakkında nasıl bir zehaptan nasıl bir şüphenin türetilmiş olduğunu ne bize ne K.’ya anlatır. Hikâye, tekraren, şudur: Doğumgünü sabahına “sanık” olarak uyanan K., olağanüstü bir mahkemeye davet edilmiştir. Ancak, hakkında hazırlanan iddianameyi ne kendisi, ne de avukatı bilmektedir ve bu nedenle bir savunma dilekçesi hazırlanamaz. Zaten hazırlansa da bu dilekçelerin akıbeti belli değildir:

⁸⁵ Block için haberleri olduğunu söyleyen Avukat, Tüccara kızgın olduğu için bu haberleri ona vermek istemez. Ancak Tüccar eğilip iki kere ellerini öptüğünde konuşmaya başlar. Kafka, Dava, p. 188.

⁸⁶ Kafka, hukuk öğreniminin son yılında yerel bir avukatlık bürosunda part-time çalışmıştı. Kafka’nın bu dönemde medeni hukuk davalarına dilekçe yazdığı biliniyor. 1906’da üçüncü ve son devlet sınavlarını geçen yazar, Prag’da ceza ve hukuk mahkemelerinde “çıraklık”[*clerkship*] yaptıktan sonra, 1907 yılında *Assicurazioni Generali*’deki işine başladı. V. Douglas E. Litowitz, p. 109.

"Kimi vakit ilk dilekçeler hiç okunmadan kalırmış mahkemede; şimdilik sanığın sorgulanması ve gözaltında tutulmasının her türlü yazılı belgeden önemli olduğu belirtilerek dilekçeyi kısaca alır, dosyaya korlarmış. Baktılar dilekçe sahibi pek diretiyor, o zaman da derlermiş ki, dosya hazırlanıp karar verilirken bütün evraklarla birlikte ilk dilekçe de gözden geçirilecektir. Ama ne yazık ki bunu da çok vakit yapmazlarmış; ilk dilekçe ya kaldırılıp atılmış bir kenara ya da büsbütün kaybolup gidermiş"⁸⁷

Kadastrocu olarak geldiği köyde, Şato'ya ulaşmak için bin bir türlü yol deneyen kahramanın aksine; Dava'nın kahramanı, "Sanık" K, kendisine bir suçlama yöneltildiğini bildiği halde tutarlı bir mücadele yolu tutmaz. İlk ifadesini vermek için gittiği Sorgu Yargıcının makamından sonra hiçbir yerde şiddetli bir savunma yapmaz, hatta zamanla davayı kabullenir. Bu tutumu, Kafka'nın kahramanını suçlu gördüğünün delili sayan ve romanın sonundaki infazı da bu nedenle gerçekleştirdiğini öne sürenler vardır. Brod'un, romanın bütününe bir öz-suçlama ve vicdan muhakemesi olarak değerlendirdiğine değinilmişti⁸⁸. Bu durumda zaten, kendi hayatında da suçluluk duygusuyla donanmış Kafka'nın K.'nin suçluluğunu kabullenmesi de anlaşılabilir. Hannah Arendt de bu yolda düşünmektedir. Ona göre, kahraman, bilmediği bir şeyle suçlanmanın getirdiği suçluluk duygusuyla mahkemeye teslim olmuştur.⁸⁹ Mahkemeyse, büyük ihtimalle suçluluğu önvarsaymaktadır.⁹⁰ Zira mahkeme hakkında en detaylı bilgiyi aldığımız Mahkeme Ressamı Titorelli, "Mahkeme öyle boş davalar açmaz; bir kez dava açtı mı, sanığın suçluluğuna inanır düpedüz ve bir daha bu inancından zor döndürülür" diyen K.'ya "Ne zoru?" der,

"Dünyada döndürülemez. Şimdi şurada bütün yargıçların resimlerini bir tuvalin üzerine çizsem de karşlarına geçip kendinizi savunmaya kalksanız, gerçek bir mahkeme önündekinden daha çok başarı kazanırdınız."⁹¹

⁸⁷ Kafka, Dava, p. 108.

⁸⁸ Supra, p. 11.

⁸⁹ Hannah Arendt, Essays in Understanding. 1930-1954. Formation, Exile, Totalitarianism, New York, Schocken Books, 2005, p. 70.

⁹⁰ Hatta, bu olağanüstü mahkemenin modern hukuk algısının kuralı olan kanun önünde eşitliği sanıkları bu bakımdan eşitlemek olarak yerine getirdiği savlanabilir. Kasım Akbaş, Dava'daki Hukuk Algısı, (çevrimiçi)

http://www.ankahukuk.com/index.php?option=com_content&view=article&id=318:dava-daki-hukuk-als&catid=15:hukuki-makaleler&Itemid=191 (12.4.2011)

⁹¹ Kafka, Dava, p.143.

Söz konusu olan, öyle bir muhakeme etme biçimidir ki, sırada bekleyen sanıklar, sırası gelen sanığın dudak biçimine bakarak davanın gidişatına ilişkin fikir yürütürler. Aynı yöntemle K'nın kesinlikle mahkum edileceği sonucuna varmışlardır bile.

Sanıklığın bir de, deyim yerindeyse, “hale”si vardır. Avukatın yardımcısı Leni'ye göre –ki genç kadın bütün sanıkları çok sevdiğini itiraf etmiştir- bir insan topluluğu içerisinde sanıkları tespit etmek çok kolaydır çünkü hepsi de çok güzeldir. Onları neyin böyle güzelleştirdiğiyle ilgili olarak Avukat şöyle der :

“ Doğrusu suç olamaz onları böyle güzelleştiren; çünkü, hiç değilse avukat ağzıyla konuşursam, hepsi suçlu değildir kuşkusuz. Öte yandan, onları güzelleştiren ileride kendilerini bekleyen ceza da olamaz; çünkü hepsi cezaya çarptırılmayacaktır. Bunun nedeni, haklarında açılan davadır; dava nasılsa damgasını vurur onlara.”⁹²

Bu, modern kriminolojinin tanımladığı haliyle stigmatizasyonun tersidir. Nasıl, bir kişinin toplumda kötü anlamda damgalanması için mahkûm edilmese de hakkında dava açılmış olması kâfiyse⁹³, Kafka'nın *camera obscuras*ından görünen dünyada, sanığı güzelleştiren damgayı da dava vurmaktadır. Öyleyse bu, yazarın kefaret anlayışının doğrudan bir yansıması sayılabilir mi? Kendi güzelliğine hayran kalan sanık, davayı kabullenmeye doğru mu gitmektedir?⁹⁴ Block, böyle düşünmektedir ve K.'yı da bu yönden eleştirir. Sanık için hareket etmenin hareket etmemekten yeğ olduğunu söyleyen eski bir hukuk ilkesini hatırlatarak K.'ya kendisi gibi, avukatın karşısında dört ayak üstünde sürünmenin bile etkili olacağını söyler.⁹⁵

Kendini suçlamaya ilişkin bu ipuçlarına karşılık, Garaudy'de olduğu gibi, Joseph K.'nın davasında bir azmin ve mücadelenin izlerini okumak da mümkündür. Değil mi ki sonuna kadar, bütün makamları arayıp bulmuş ve olan

⁹² Ibid, p. 180.

⁹³ V. Gökçe Çataloluk, “Hukukun Midas Parmağı. Suç ve Stigmatizasyon”, Psikeart, Sayı: 2, Mart- Nisan 2009, p. 58.

⁹⁴ “Gelgelelim Josef K., ilkin suçluluğunu kabullenmeye yanaşmaz;herkesi, her şeyi suçlamaya başlar...Ancak ağır ağır ve giderek ne kötü ruhlu bir yaratık olduğunu kavramaya başlar. Dava arınıp paklanması, gözünün açılması, kendi gerçeğini öğrenmesi olur aynı zamanda.” Brod, p. 51 Ancak, kendisi de güzelleşmeyle kefareti özdeşleştiren Brod, K.'nın suçluluğunu tam olarak açıklayamamaktadır.

⁹⁵ Kafka, Dava, p. 187.

biteni anlamaya çalışmıştır. Açık olan şey şudur: K.’yı anlamak, sadece onun ve Kafka’nın psikolojik süreçlerini yorumlamaya çalışmakla mümkün olamaz. Bunun için, yazarın, diğerleriyle birlikte, sanık karakterini de içine attığı kurgusal hukuk dünyasına biraz daha yakından bakmak gerekir.

4. Dava ve JUDr.⁹⁶ Franz Kafka’nın Hukuka Bakışı

Olağanüstü bir günde başlayan ve olağanüstü bir mahkemenin gördüğü bir hukuki süreci anlatır Dava, ancak bu mahkeme için bile ayrık bir durumdur bahsettiği:

*“Orta büyüklükteki sıradan davaların üstesinden pekâlâ gelirler; böyle bir dava da kendi yolunda adeta kendiliğinden yürür, sırası geldikçe bir dokunurursun olur biter. Pek basit davalarda ise, pek çetinlerdeki gibi sık sık apışıp kalır bu memurlar”.*⁹⁷

Dworkin’in tanımladığı “çetin dava” [*hard case*]⁹⁸ bir eğretilmesi olarak okunabilir bu ifade. Çetin davaların günümüz hukuk evreninde, net bir çözüme ulaşması- ilkeleri kurallarla ya da ilkelerle yarıştırmak gerektiğinden – ‘zor’ken, Kafka’nın kurduğu hukuk evreninde beraatle sonuçlanması “imkânsız” dır. Bu imkânsızlığı, “sistem”i en iyi bilen Ressaym Titorelli’den öğreniriz. Ressaym, hiç beraatle sonuçlanan dava görmemiştir; bu nedenle, Josef K.’ya “Dava” kabusundan kurtulmak için, ancak tanıdık yargıçları araya koyarak sağlanabilecek “sözde aklanma” ve “sürüncemede bırakma” yollarını önermektedir. Bu yöntemlerin ilkinde, sanığın suçsuz olduğuna ilişkin bir kefaletin üst düzey yargıçlara imzalatılmasıyla dava, bir yargıç tesadüfen dosyaya bakarken aslında kapanmamış olduğunu görüp yeniden açana kadar askıda kalmış sayılırken; ikincisinde davaya bakan yargıcın dostluğu kazanılarak dosyanın hep ilk aşamada tutulması sağlanır.⁹⁹

⁹⁶ Kafka’nın imzasında kullandığı, “hukuk doktoru” anlamına gelen titri.

⁹⁷ Ibid, p. 112.

⁹⁸ H.L.A Hart’ın hukukun kurallardan oluştuğu savına karşılık olarak Ronald Dworkin, kurallar dahilinde cevap verilemeyen “çetin” davalar [*hard case*] bulunduğunu ve bunlara bir çözüm üretebilmesi için hukukun kurallardan farklı öğelere sahip olması gerektiğini öne sürer. Söz konusu öğeler, ilkeler, politikalar ve diğer tür standartlar; genel ve kapsayıcı bir ifadeyle ilkelerdir. V. Ronald Dworkin, “Is Law a System of Rules?”, *The Philosophy of Law*, ed. R.M. Dworkin, New York, Oxford University Press, 1977, p.43.

⁹⁹ Kafka, Dava, p.149-156.

Pek basit davaların sonuçlandırılmaması ise ortalamanın hükmünün sürdüğü bu hukuk evreninin makineleşmesine delil olarak gösterilebilir. Sadece önlerindeki parçayı gören mahkeme memurları, hukukun tamamı bir tarafa, davaların tamamını bile değerlendirmekten acizdir. Bu, Marksist terminolojiyle “yabancılaşma” adı verilebilecek bir duruma işaret eder:

*“[Alt derece memurlar] davanın çeşitli evreleriyle en son verilecek yargı ve yargının nedenlerini görüp inceleyemez, dolayısıyla bunun sağlayacağı bilgilerden yoksun kalır, ancak davanın yasalarda kendileri için belirlenmiş parçasıyla uğraşabilirlermiş. Bunun, yani ellerinden çıkan işin ilerisi üzerinde de genellikle sanık avukatından çok daha az bilgi sahibiymişler. Çünkü sanık avukatı, neredeyse dava sonlanıncaya kadar sanıkla yitirmemiş ilişkisini”*¹⁰⁰

Düz yorumlandığında, elbette, hukuksal süreç, bir artı değer üretim biçimi sayılmaz. Ancak, Kafka’nın hayal gücünün makineleştirdiği bir dünyada, Dava’da pekala, Marx’ın 1844 Elyazmaları’nda anlattığı¹⁰¹ “işçinin emek ürünüyle kendisinden yabancı bir nesne olarak ilişkisi” ve “çalışma süreci içinde emeğin üretim edimiyle olan ilişkisi” neticesinde ortaya çıkan nesneye ve kendine yabancılaşmadan söz ettiği sonucuna varmak çok mümkündür.

Dava’dan yapılan yukarıdaki son alıntıyı, Kafka’nın, Fischer’in de değindiği¹⁰², Taylorizm üzerine söyledikleriyle de kolaylıkla eşleştirebiliriz ve böylelikle yabancılaşmayla ilgili saptama iyice biçimlenir. Yazar, Janouch ile yaptığı söyleşilerden birinde şöyle demektedir:

“Böylesine müthiş bir cinayet, insanların Kötü tarafından köleleştirilmesinden başka bir sonuca yol açmayacaktır...[E]vrendeki en yüce, el sürülmekten en çok kaçınılacak bir nesne o zaman, o kirliliğin ekonomik çıkarların içine tükülecek. Böylelikle de yalnız evrenin kendisi değil, özellikle onun bir parçası olan insan aşılanacak ve haysiyetine leke sürülecek. Böyle

¹⁰⁰ Ibid, p. 113.

¹⁰¹ Karl Marx, 1844 Elyazmaları, Çev. Murat Belge, İstanbul, Birikim Yayınları, 2000, pp. 75-89.

¹⁰² Kafka, üzerinde çok çalışılan bir yazar olduğundan, herhangi bir yapıtını yorumlarken elde edilen neredeyse bütün çıkarımları başka değerlendirmelerde de bulmak mümkündür. Yabancılaşma ve Taylorizm ilişkisini aynı parça vesilesiyle olmasa da Fischer de kullanmıştır. V. Fischer, pp. 39-40.

Taylorlaşmış bir yaşam tüyler ürpertici bir beladan başka bir şey değil...[s]anki insan canlı bir yaratık değildir de, daha çok bir eşya, bir nesnedir"¹⁰³.

Zaten "Dava" adı da başlı başına Taylorizmi ve ardılı Fordizmin bandını çağrıştırmaktadır. Türkçeye olduğu gibi İngilizceye de Dava [*The Trial*] adıyla çevrilen *Der Prozess* orijinal dili olan Almandada muhakeme ve süreç anlamları da taşır. Bu süreç, yani banda benzer bir akış, daha derin bir kaynaktan da beslenmektedir. Brod, Kafka'nın dinamikliğini vurgular ve onu durağan bir parça olarak okumamak gerektiğini yazarken¹⁰⁴, Kafka, Janouch'a resim sanatı ve Yahudilik ile ilgili söyledikleriyle onu doğrular : "Resamlık gerçekte biz Yahudilere uzaktır. Biz, nesnelere durağanlık içinde anlatamayız. Onları hep bir akış, bir devingenlik, hep bir değişkenlik içinde görürüz. Biz anlatı yazarıyız."¹⁰⁵ Aynı kelime tercihinde Deleuze ve Guattari de dikkat çeker ve bunu Kafka'nın hukuku sürekli işleyen bir mekanizma olarak, makinesel algılamasının bir sonucu olarak görürler.¹⁰⁶

Bu saptamalar bir yana bırakıldığında, hukukun ilk görünümü olarak yasanın, Kafka'da ikili bir anlam taşıdığını görmek mümkündür. Öncelikle, geleneğe bağlı yazar, büyük bir Yasa'nın¹⁰⁷ varolması gerektiğini düşünmektedir. Bu Yasa, evrenin uyumuna ilişkindir ve iyinin saf biçimidir.¹⁰⁸

*" İnsanlık, biçimler ortaya koyan yasadan uzaklaştığı ölçüde kasvetli, biçimsiz ve adsız bir kitleye dönüşür...[D]ram da mücadele de yoktur artık; yalnızca maddenin yıpranması, bozulma vardır."*¹⁰⁹

Bu Yasa ihmal yahut inkar edildiğinde ise, insan yapısı olan başka bir yasa hüküm sürer. Bu ikinci tür yasa, her yerdedir ve ona uymaksızın bir yaşam mümkün değildir. Hatta Gürbilek'in ifadesiyle söylenecek olursa:

*" Kafka'nın dünyasında yasanın bir dışı olmadığı gibi bu yasa ayakta kaldığı sürece bir yeniden doğuş vaadi, acı çekmek, sevgi ya da inanç sayesinde insan toplumuna yeniden eklenebilme ihtimali de yoktur."*¹¹⁰

¹⁰³ Janouch, p.75.

¹⁰⁴ Brod, p.40.

¹⁰⁵ Janouch, p. 101.

¹⁰⁶ Deleuze, Guattari, p. 72.

¹⁰⁷ Büyük harfli başlangıcı , bu ilk yasa için kullanıyorum.

¹⁰⁸ Deleuze, Guattari, p. 65.

¹⁰⁹ Aktaran, Garaudy, p. 28.

İşte Kafka'nın Davası bu ikinci tür yasa üzerine kuruludur. Josef K.'nın maruz kaldığı, büyük harfli, insanın esas sorumluluk ve görevini içeren Yasa değildir. Tam tersine, bahsedilen, anlaşılamazlarla dolu, içeriği belirlenemez ve çürümeye müsait bir tür yasadır. Bu yasadır ki, iddianame olmasızın tutuklama yapabilmekte, mahkemelerin hükümlerini gizli büyük birer sır gibi saklayabilmektedir. Öyle ki, “..yargıçlar bile öğrenemez bunları. Dolayısıyla eski davalara ilişkin, olsa olsa birtakım efsanemsi anlatılar vardır.”¹¹¹

“JUDr.” Franz Kafka, 1813 tarihli Bavyera Ceza Kanunu'nda modern anlamdaki yerini alan “yasallık” ilkesini çok iyi biliyor olmalıdır. Ancak şu unutulmamalıdır ki, onun dünyası, sadece hukukun değil aynı zamanda Habsburg bürokrasisinin dünyasıdır. Bugünün modern hukuk sisteminde dahi, söz gelimi ülkemizde, tozlu raflarda beklediği için ulaşılamayan ilk derece mahkemesi hükümleri¹¹² ve bunların şablonla yazıldığı için aslında yok hükmünde olan gerekçeleri¹¹³ bulunduğu göz önüne alınır, genç hukuk doktorunun yaşadığı dönemdeki uygulamaları kara mizah konusu yapması anlaşılır bulunmalıdır. Kanunsuz suç olmaz gibi bir ilke, uygulanırlığında sorunlar varsa, “çocuk gözlü” hukukçu açısından, anlamsızlaşır ve yasa, onun yokluğu haline gelir. İşte bu nedendir ki, “içkin” olan yasa, adalet isteğinden farklıdır.¹¹⁴

Öte yandan Dava'nın adaleti de, bildiğimiz adalete pek benzemez gibi görünür. K'nın Titorelli'nin üzerinde çalıştığını gördüğü Adalet Tanrıçası, Themis gibi gözleri örtülü ve elinde terazisiyle betimlenmektedir ancak ayakları yerde değil havadadır ve üstelik topuklarında kanatlar bulunmaktadır. Ressam, bu betimlemeye itiraz eden K.'ya (“Adalet Tanrıçasının olduğu yerde durması gerek; yoksa terazi sallanır, adil bir yargıya varılamaz”) , kendisine Adalet ve

¹¹⁰ Gürbilek, p. 52.

¹¹¹ Kafka, Dava, p. 148.

¹¹² Bu, elbette kısmen Kıta Avrupası hukukunda içtihadın common lawdaki kadar önemsizliğiyle de bağlantılıdır.

¹¹³ Anayasamızın 141. Maddesi açıkça “Bütün mahkemelerin her türlü kararı gerekçeli olarak yazılır” demektir. (p.3).Ancak uygulamada, somut olay ve hukuki değerlendirmeye ilişkin her hangi bir ayrıntı vermeksizin ve delilleri tartışmaksızın, yuvarlak ifadeler kullanılan gerekçeler, “örtülü gerekçesizlik” durumunun doğmasına sebep olmaktadır. Yasemin Işıқтаç, Sevtap Metin, **Hukuk Metodolojisi**, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2003, pp. 169-170.

¹¹⁴ Deleuze, Guattari, s. 75 Kafka'da yasa ve adaletin kesin olarak ayrıldığı yönünde v. Ferk, p. 99.

Zafer Tanrıçalarının bir arada resmedilmesini sipariş verildiğini söyleyerek karşılık verir. Bir yargıcın portresinin kenarında bulunan söz konusu figür, tam olarak ortaya çıktıkça K., hakikâtin farkına varır: Bu, aslında Adalet ya da Zafer Tanrıçalarından çok bir Av Tanrıçasına benzemektedir.¹¹⁵ Roman'ın sonu gözününe alınırsa, bu figür, Josef K.'nin kendi sonuna ilişkin öngörüsü olarak okunabilir.¹¹⁶

Yargıç tablosunun bir kenarında duran adalet fikri, Kafka'nın dünyasında yasanın dışındadır. Löwy'nin ifadesiyle, çıplak güç ve keyfi iktidarın hüküm sürdüğü yasanın dünyasında adalet ve özgürlüğe yer yoktur.¹¹⁷ Birbirini dışlayan yasa ve adalet, olasıdır ki, Kafka'nın anti- otoriteryan kişiliğinin adalet değerine yasal bürokrasiyi bulaştırmamak isteğinin bir yansımasıdır.¹¹⁸ Zira yazarın, "Adalet taklitlerine direnmek gerekir"¹¹⁹ derken, hukuk dışı bir mücadele zemini çizmekte olduğu varsayılabilir. Bu, Kafka'nın yukarıda anlatılan siyasi tutumu göz önüne alındığında, elbette siyasetin zeminidir ancak yine, onun "negatif" kurtuluş teolojisiyle dengelenmiştir: "Mesih, ona ihtiyaç duyulmadığında gelecek".¹²⁰ Bu demektir ki adaletle ulaşmak, hukuk sistemi içinde değil, ancak ertelenmiş bir zamanda mümkündür. Hukuk doktorunun yasayla adaleti ayıran bu tavrı, tam ters bir yönden, dönemdaşı olan Kelsen'le yolunu kesiştirir. Ancak, yasayı yasa olarak kabullenen Kelsen'in aksine, o bu biçimsel yasayla gücü yettiğinde, hesaplaşma peşindedir.

Öyleyse, anlatılanlardan yola çıkılarak Kafka'nın hukuka bakışını günümüz hukuk felsefesinin ufkunda tanımlamak mümkün müdür? Edebiyatta, Lukács tarafından, realistlerin tam karşısında konumlandırılan yazar, hukukta tam da realizmin sınırlarının içine düşmektedir. Amerikan hukuki realizminin temeli sayılan Yargıç Holmes, hukuku anlamak için "kötü adamın gözlerinden" bakmak gerektiğini söylemişti.¹²¹ JUDr. Franz Kafka, Dava adlı romanında tam

¹¹⁵ Kafka, Dava, pp. 139-141.

¹¹⁶ Ferk, p. 105.

¹¹⁷ Löwy, p. 44.

¹¹⁸ Deleuze ve Guattari, bu düşünceyi "adalet arzudur, yasa değil" şeklinde ifadeleştirirler, p. 72.

¹¹⁹ Löwy, p. 86n.

¹²⁰ Ibid, p. 51.

¹²¹ "Eğer hukukun ne olduğunu ve sadece bunu anlamak istiyorsanız, ona bu bilginin öngörüsünü kazandıran maddi sonuçlarıyla ilgilenen kötü adamın gözleriyle

da bunu yapmakta, hukuku “içeriden” değil, kendisine maruz kalan birinin şaşkın bakışlarıyla anlatmaktadır¹²². Ayrıca bu akımın temel karakteristiği olan olay ve kural şüphecilikleri, Dava’da son haddine ulaşmış, ne olduğu belli olmayan somut olayların varlığına dair sadece rivayetler bulunan hukuk kurallarıyla yargılanması bahis konusu edilmiştir. Üstelik bu yargılamanın sonuçlanması, yargıçlarla kurulan kişisel ilişkilere bağlıdır ki, K.’nın avukatı, Realistlerin “hukuk, yargıçların vereceği kararı kestirme sanatıdır”¹²³ tanımına uygun olarak mesleğini icra etmektedir¹²⁴.

SONUÇ:

Giraudoux “Hayal gücünü hukuk kadar iyi eğiten bir okul daha yoktur” der. Kafka, aynı fikirde değildir. Ona göre, hukuk öğrenimi, daha önce başka başka öğrencilerin çiğnediği talaşı tekrar çiğnemekten başka bir şey değildir. Stajyer olarak çalıştığı dönemde yazar olarak hiçbir şey üretememekten şikayetçidir, hukuk onun “ruhunu öldürmekte”dir. Gerçek hayattaki bu tutumunu kurguda da sürdürür: Dava, bu karşıtlığın ince ayrıntılarıyla doludur. Fikrini söylemeyen, “sadece görüşleri dile getiren” hukuk öğrencisinin konuşmaları “Daha çok mahkemelerde çalışanların aralarında konuşmalarına elverişli gerçekdışı şeyler” den oluşmaktadır. Ancak, Dr.Kafka’nın Alman dilinin ve dünyanın en üstün romancılarından biri olduğu göz önüne alındığında belki de ona değil, Giraudoux’a hak vermek gerekir.

Kafka, elbette ki realist bir romancı değildir. Ancak, yukarıda anlatılanlar, onun gerçekten tamamen kopuk, absürd bir dünya tasarlamadığını gösteriyor. Yazar, tarihin belli bir döneminin, Habsburg bürokrasisi ile yoğrulmuş kapitalist

bakmalısınız” Holmes’den aktaran Michael Martin, *Legal Realism. American and Scandinavian*, New York, Peter Lang, 1997, p. 16.

¹²² “Kafka bir hükümet kurumunda çalışan ve düzenli olarak mahkemelere giden bir hukukçuydu, ancak hiçbir hikayesi yoktur ki, bir hukukçunun, yani yargıç, savcı ya da avukat gözünden yazılmış olsun. O, bunun yerine, hukuku; sonu gelmez küçük memurların eşliğinde, bilinmez ve yabancılaştırıcı bir sistem olarak gören ve ona maruz kalan “dıştaki” [*outsider*] nin gözünden anlatmıştır.”, Litowitz, p. 104.

¹²³ Michael Martin, pp. 103-106.

¹²⁴ Amerikan Hukuki Realizmi, tabii ki *common law* hukuk evreninde anlam taşır, burada murat edilen, aynı eleştiriyi olduğu gibi Kıta Avrupası Sistemine uygulamak değil; bu son sistemin “hukuk güvenlikli” çerçevesinde dahi, aynı türden arazların çıkabileceğine dikkat çekmektir.

gelişmenin, tanığı ve ürünüdür¹²⁵. Üstelik bu dönemde sistem karşıtı akımlara kapılmış, kendisine bir mücadele alanı yaratmaya çabalamış, ancak yine dahil olduğu başka gelenekler ve bireysel- varoluşsal sıkıntılar nedeniyle umutlu bir devrimci olmamıştır.

Dava, Kafka'nın yaşamında çok büyük çalkantıların olduğu bir dönemde yazdığı bir eserdir. Nişanlısıyla ayrılan Kafka, ayrılık sahnesini "Otelde mahkeme" olarak nitelendirecek kadar suçluluk duygusuyla doludur. Ancak roman, sadece bir psikolojik sürecin ürünü değildir. "Hukuk devletine inanan" bir memurun hiç nedensiz bir sanık haline gelmesinin kara mizahını yapan Kafka, bunu, hukuku bir sistem olarak karşısına alarak gerçekleştirir. Onun anti otoriteryen kişiliği, olsa olsa, siyasi duruşunun yapıtaşı vazifesi görmektedir. Hedefe ulaştıracak kişi ve araçlar konusunda derin şüpheleri olması (kendi ünlü fadesiyle: "bir hedef var ama yol yok, yol dediğimiz tereddüttür") bu saptamayı zayıflatmaz.

Yazarın sistemi bir buhran gibi tasvir etmesinin, iyileştirildiği takdirde ona uyum sağlayacağı anlamına gelmediğini düşünüyorum. Onun çocuk bakışı, sadece naif değil, aynı zamanda sert bir bakıştır. Kendi ağzından dökülen "Bütün peri masalları kanlı biter" ifadesi, çocukluğun bu yüzünü gayet iyi anlatmaktadır. Bir hukukçu olarak yazar, kendi kimliğinin bu parçasına edebiyat vasıtasıyla saldırırken, aldığı eğitimin temellerini de kullanmaktan çekinmemiştir. Ancak bu kullanma, tecahül-i arif sanatıyla birleştiğindedir ki, Kafka'yı Kafka yapan ruh ortaya çıkar.

Kafka'nın bu metinde ele alınan eseri olan Dava, sanığın/çocuğun gözlerinden hukuka bakan; yasaya, adalete, bürokrasiye ve kurumsallaşmaya ilişkin fikrini kara mizah yoluyla söyleyen; döneminin tanığı ve eleştirmeni bir metin olarak okunursa, son satırlarındaki umut ışığı daha net görülecektir. Sanık K, infaz edilmektedir, evet, ama tam o anda uzakta bir evin camı açılır, ışığı yanar. K., hukukun bıçağı ile "bir köpek gibi" öldürülmenin ahlaki ağırlığıyla ezilmekteyken ortaya çıkan o ışık, kurtuluşun habercisi olabilir mi? Bu soru özellikle hukukçular açısından hala çok önemli bir sorudur; çünkü içinde yaşadığımız söylenen postmodern zamanlarda bile, deneyimimiz gösteriyor ki, Kafka'nın dünyası, bizim dünyamızdır.

¹²⁵ Arendt, p. 71

BİBLİYOGRAFYA

- Adorno, Theodor W.: Prisms, Massachusetts, The MIT Press, 1982
- Akbaş, Kasım: Dava'daki Hukuk Algısı, (çevrimiçi)
http://www.ankahukuk.com/index.php?option=com_content&view=article&id=318:davadaki-hukuk-algis&catid=15:hukuki-makaleler&Itemid=191
 (12.4.2011)
- Arendt, Hannah: Essays in Understanding. 1930-1954. Formation, Exile, Totalitarianism, New York, Schocken Books, 2005.
- Atay, Oğuz: Günlük, İstanbul, İletişim, 2011
- Bataille, Georges: Edebiyat ve Kötülük, İstanbul, Ayrıntı Yayınevi, 1997.
- Benjamin, Walter: Brecht'i Anlamak, Çev. Haluk Barışcan, Güven Işısağ, İstanbul, Metis, 2000.
- : "Kafka Üzerine Bazı Düşünceler", Çev. Tuba Doğan, Benjamin, ed. Besim Dellaloğlu, İstanbul, Say Yayınları, 2010.
- Brod, Max: Kafka'da İnanç ve Umutsuzluk, Çev. Kâmuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 2010
- Carr, Edward H.: Mihail Bakunin, Çev. Gün Zileli, İstanbul, Versus Kitap, 2006.
- Critchley, Simon: On Humour, London, Routledge, 2002.
- Janouch, Gustav: Kafka ile Söyleşiler, Çev. Kâmuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 1994.
- Goethe, Johann Wolfgang: Çev. Nihat Ülner, İstanbul, Öteki Yayınevi, 1992.
- Çataloluk, Gökçe: "Hukukun Midas Parmağı. Suç ve Stigmatizasyon", Psikeart, Sayı: 2, Mart- Nisan 2009.
- Deleuze, Gilles; Félix Guattari: Kafka. Minör Bir Edebiyat İçin, Çev. Özgür Uçkan, Işık Ergüden, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Dworkin, Ronald: "Is Law a System of Rules?", The Philosophy of Law, ed. R.M. Dworkin, New York, Oxford University Press, 1977.
- Ferk, Janko: Recht ist ein "Prozess". Über Kafkas Rechtsphilosophie, Wien, Atelier, 2006.

- Fischer, Ernst: Kafka, Çev. Ahmet Cemal, İstanbul, Kavram, 1998.
- Gürbilek, Nurdan: Benden Önce Bir Başkası, İstanbul, Metis, 2011.
- Hawes, James: Hayatınızı Mahvetmeden Önce Neden Kafka Okumalısınız, Çev. Suğra Öncü, İstanbul, Sel Yayınları, 2010.
- Heims, Neil: "Biography of Franz Kafka", Franz Kafka, ed. Harold Bloom, US, Chelsea House, 2005.
- Işıktaç, Yasemin ; Sevtap Metin, Hukuk Metodolojisi, İstanbul, Filiz Kitabevi, 2003.
- Kafka, Franz: Hochzeitsvorbereitungen auf dem Lande, in: Das Franz Kafka Buch, Frankfurt, S. Fischer Verlag, 1983.
- : "Sevgili Milena". Mektuplar, Çev. Adalet Cimcoz, İstanbul, Say Yayınları, 1992.
- : "Brief an den Vater", Das Franz Kafka Buch, 1983.
- : The Diaries of Franz Kafka. Edited by Max Brod, Penguin Modern Classics, UK, 1978.
- : Das Schloß, Frankfurt, Fischer Bücherei, 1968.
- : Dava, Çev. Kâmuran Şipal, Cem Yayınevi, İstanbul, 1995
- Litowitz, Douglas E.: "Franz Kafka's Outsider Jurisprudence", Law & Social Inquiry, Vol 27, Is.1, 2002.
- Löwy, Michael: Franz Kafka. Boyun Eğmeyen Hayalperest, Çev. Işık Ergüden, Versus Kitap, İstanbul, 2008.
- Lukács, Georg: The Meaning of Contemporary Realism, Merlin Press, London, 1972
- Posner, Richard A.: Law and Literature, USA, Harvard University Press, 2002.
- Martin, Michael: Legal Realism. American and Scandinavian, New York, Peter Lang, 1997.
- Marx, Karl: 1844 Elyazmaları, Çev. Murat Belge, İstanbul, Birikim Yayınları, 2000.

Sheppard, Richard W.: “Trial/ Castle: An Analytical Comparison”, *The Kafka Debate. New Perspectives for Our Time*, Ed. Angel Flores, New York, Gordian Press, 1977

Wagenbach, Klaus: *Kafka. Yaşam Öyküsü*, Çev. Kâmuran Şipal, İstanbul, Cem Yayınevi, 1997.

Ward, Ian: *Law and Literature. Possibilities and Perspectives*, Cambridge, Cambridge University Press, 1995.